

УДК 378.091(477.54)(09)

Сковородинівські традиції в життєдіяльності очільників кафедри педагогіки ХДПІ (30-ті роки ХХ ст.)

Ольга Башкір,

кандидат педагогічних наук, доцент,

Світлана Золотухіна,

доктор педагогічних наук, професор,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди

Видатний український філософ, поет, педагог Г. Сковорода залишив після себе цінну спадщину ідей, серед яких актуальними залишаються ідея «спорідненої праці» як чинник удосконалення життя, ідея розвитку «критичного розуму», вибудована на основі життєвих спостережень, досвіду безпосереднього вчителювання, ідея «любомудрія», основою якої є самопізнання, досягнення щастя через цілковиту перемогу духу та душевного спокою, ідея самопізнання, ідея «виховання благородного серця» тощо [15].

Ці ідеї, думки, пропозиції Г. Сковороди знайшли вияв у життєдіяльності вчених, педагогів, громадських діячів, стали основою їхнього світогляду, орієнтиром у професійній діяльності. Так, ідея професіоналізму в будь-якій професії та праці була актуальною в різні історичні періоди.

В умовах підвищення вимог до вищої школи, зокрема педагогічної, організація роботи кафедри як головної науково-педагогічної структурної ланки закладу освіти значно ускладнилася. Ефективність діяльності кафедри більшою мірою залежить від її очільника, завідувача, його професіоналізму, особистісних якостей (ділових, організаційних, морально-вольових) тощо.

З огляду на сучасні виклики завідувач кафедри має реалізувати такі функції: планування — початковий процес управління: керівник повинен вирішити, що, як, коли і ким буде виконано; правильна організація виконання плану: добір і розстановка кадрів, підготовка навчального процесу й наукової діяльності, тобто створення умов, необхідних для виконання основних завдань ВНЗ; розпорядництво: безперервне спрямування діяльності колективу кафедри, що забезпечує її координацію, взаємозв'язок і взаємодію завідувача кафедри зі співробітниками; мотивація праці — одна з найскладніших функцій. Це регулювання збуджувальних стимулів працівника кафедри, при якому він, задовольняючи власні потреби, працює таким чином, щоб сприяти досягненню тієї чи тієї мети кафедри, вищу, тобто при якому особистісний інтерес збігається з інтересами трудового колективу й завідувача. При цьому на члена кафедри мають вплив не вказівки керівника, а система, створені умови, вплив яких набагато ефективніший; облік і контроль — завершальний етап діяльності завідувача кафедри [14, с. 39-40].

Кафедра педагогіки найстарішого закладу педагогічної освіти України має

свою давню історію. Так, як самостійний структурний підрозділ кафедра педагогіки була започаткована 1850 року при історико-філологічному факультеті Імператорського Харківського університету з метою запровадження викладання педагогічних дисциплін для студентів усіх факультетів, крім медичного. Відповідно до постанови Міністерства народної освіти від 5 листопада 1850 р. «Об учреждении в университетах особой кафедры педагогики» на професора цієї кафедри покладался обов'язок теоретичної й практичної підготовки студентів до вчительського звання, оскільки попередня система «не надавала будущим учителям познания погной системы воспитания и образования юношества, отчего они весьма только несовершенно могли при норовлять методы учения к возрасту, понятиям и способностям учащихся» [13]. При цьому штатні посади викладачів Педагогічного інституту скасовувалися. На переконання міністра народної освіти, «... профессора, не ознакомленные подробно с правилами педагогики, как науки, которой они сами не слушали в университете, не в состоянии быть надежными руководителями студентам в применении этих правил к практическому употреблению» [13].

Мета статті — розкрити розвиток ідей Г. Сковороди в життєдіяльності очільників кафедри педагогіки ХДПІ (30-ті роки ХХ ст.).

Першими завідувачами кафедри педагогіки були А. О. Валицький, М. О. Лавровський, які забезпечували її функціонування, організували викладання педагогічних дисциплін (історії педагогіки та теорії педагогіки). У контексті зазначеного науково-практичної цінності має звернення до досвіду завідувачів кафедри педагогіки. Визначаючи особливу роль в організації діяльності кафедри, від завідувачів вимагалось виконання таких видів робіт: читання лекцій, керівництво й систематичний контроль за якістю лекційних, практичних занять, консультацій та інших видів навчальної роботи, яка провадиться працівника-

ми кафедри; керівництво самостійною роботою студентів, контроль за їхньою успішністю; керівництво виробничою практикою студентів; розробка тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри й керівництво його виконанням; безпосереднє керівництво роботою аспірантів і підвищенням кваліфікації працівників кафедри; добір працівників кафедри й аспірантів і подання їх на затвердження директорів [16].

Вивчення архівних документів дало можливість систематизувати відомості й узагальнити досвід життєдіяльності очільників кафедри педагогіки Харківського державного педагогічного інституту 1930-х років. Так, у цьому контексті привертає увагу постать першого завідувача кафедри педагогіки ХДПІ Терентія Павловича Гарбуза (1891–1939). Згідно з даними енциклопедії українознавства, архівних джерел, спогадів літературознавців Т.П. Гарбуз народився 25 жовтня в сім'ї селян, був одружений, мав сина. Середню освіту здобув у початковій школі, шестикласному міському училищі, на дворічних педагогічних курсах. Педагогічну освіту здобув у Тифліському педагогічному інституті на словесно-гуманітарному відділенні. З 1924 по 1926 рр. навчався в аспірантурі науково-дослідної кафедри педології [18].

8 грудня 1926 р. Т.П. Гарбуз захистив дисертацію на тему «Сільськогосподарський ухил у школі» й отримав ступінь наукового співробітника інституту, що дало йому змогу перевестися в наукові співробітники. З того часу Т.П. Гарбуз отримав право викладати педагогічні дисципліни в закладах вищої освіти, займатися науково-дослідною роботою в УНДПІ. Працював згодом в інституті педагогіки на секції дидактики та методики шкільної праці, на посаді штатного радянського цензора в Наукпедкомі рецензував букварі.

На педагогічній ниві Т.П. Гарбуз почав працювати з 1911 р. народним учителем початкових класів у сільській школі на Сумщині. З 1913 р. по 1917 р. педагогічна робота переривається у зв'язку з на-

вчанням в інституті, хоча під час навчання він не лишив освітянські підзаробітки в колонії малолітніх злочинців. З 1917 р. працював учителем гімназії та педагогічних курсів Богодухова, а також завідував шкільним відділом колишнього земства. З 1919 р. працював інспектором соціального виховання повітового, а разом із тим завідувачем педшколою, а потім педкурсами (згодом педагогічний технікум імені Г.С. Сковороди). Із 1923 р. по 1925 р. працював інспектором соціального виховання Харківської губерньської народної освіти; з 1925 р. цілком полишив адміністративну роботу з освіти й зайнявся науково-педагогічною та практично-педагогічною роботою. З 1924 р. викладав у Харківському педагогічному технікумі імені Г.С. Сковороди, з 1926 р. по 1927 р. завідував навчальною частиною технікуму, викладав педагогічні дисципліни та методику мови; з 1924 р. також викладав на робфаці Харківського ІНО, а з 1925 р. на факультеті соціального виховання дидактику, методику мови, педпрактику [17], завідував шкільним відділом, педагогічним кабінетом. У 1927 р. обраний на посаду заступника голови педагогічної предметної комісії Харківського ІНО.

До вступу в аспірантуру Т.П. Гарбуз працював в освітніх наукових установах Харкова: Харківському науковому товаристві, Дослідно-педологічній станції Укрсоцвиху. Після захисту працював на секції дидактики й методи шкільної роботи кафедри педагогіки Харківського інституту народної освіти, штатним професором II групи ІНО (викладач методики й педагогічної практики), завідувачем кафедри педагогіки в Інституті соціального виховання, згодом педагогічному інституті Харкова. Навчаючись в аспірантурі на секції дидактики й методики кафедри педології, Т.П. Гарбуз працював над темами «Теорія навчального плану. Комплексна система» та «Методика навчання грамоти».

Наукова робота Т.П. Гарбуза розпочалася з 1923 р. в губерньському методкомі, а потім у Науково-дослідному інституті.

Працював над низкою педагогічних питань дидактики, загальної методики та методики мови. Деякі питання опрацьовані в експериментальний спосіб: ланкової роботи, навчання грамоти, «письму-ортографії», теми «Раціональний добір дітей у групи й організації роботи в ній», «Методика правопису», «Навчання грамоти». Прочитав десятки доповідей в Інституті педагогіки, Дослідній педагогічній станції, Науковому товаристві тощо, зокрема на першому педологічному з'їзді виголосив доповідь на тему «Навчання грамоти».

Наукова робота з питань педагогіки, освіти й методики мови почалася ще в педагогічному технікумі Богодухова. Разом із керівником секції дидактики й методики Науково-дослідної кафедри педагогіки Я.Т. Чепігою працював над планами роботи секції та темами «Сільськогосподарський ухил у школі», «Класифікація методів роботи», «Методика навчання грамоти», «Основні принципи побудови комплексових програм» тощо. Майже всі теми були опубліковані або зачитані в Науковому товаристві або Будинку освіти.

Більшість своїх статей Т.П. Гарбуз друкував у журналах «Шлях освіти», «Радянська освіта», «Народний учитель» тощо. Брав участь у складанні таких програм: комплексні програми для шкіл молодшого концентру, програми з мови та літератури, програми з дидактики для ФСВ ІНО, програми з мови для курсів перепідготовки вчителів соціального виховання. Розробив два букварі та читанку для шкіл соціального виховання.

У рамках громадської роботи Т.П. Гарбуз був членом правління Охтирської окружної спілки робітників освіти, членом МК ХІНО (голова культкомісії МК), членом правління клубу «Червоний учитель», Харківського наукового товариства (заступник голови педагогічної секції). Брав участь у перепідготовці вчителів (десятки учительських курсів в Україні, десятки учительських конференцій тощо) як член різних комісій, автор низки програм, керівник Харківських учительських кур-

сів, семінарів, лектор; у методичній роботі Південних і Донецьких залізниць. Був членом методичного бюро радіопередачі (прочитав три доповіді-лекції по радіо для вчителів), цікавився вивченням досвіду Московського інституту методів шкільної роботи [18].

Восени 1933 р. Т.П. Гарбуза було звільнено з посади завідувача кафедри за те, «що систематично своїми класово-ворожими й шкідливими «теоріями» намагався зірвати здійснення політехнізації школи». Тимчасове виконання обов'язків керівника кафедри педагогіки впродовж 1933–1934 н.р. було покладено на проф. С.А. Литвинова [1].

19 серпня 1934 р. на посаду завідувача кафедри педагогіки ХДПІ призначено професора Івана Івановича Синєпола (1902–1937) [2]. Крім того, 10 грудня 1934 р. на основі резолюції директора Л.Д. Смирнової І.І. Синєпола призначено завідувачем навчальної частини педагогічного інституту.

У ході вивчення архівних матеріалів СБУ Харківської області [2, с. 3–5] з'ясовано, І.І. Синєпол народився в с. Бірки Синявського району Харківської області (нині Гадяцький район Полтавської області). На початку 1930-х років був аспірантом науково-дослідного інституту педагогіки. Перебував у тісних стосунках зі С.Д. Стрельбицьким, професором, директором бібліотеки науково-дослідного інституту педагогіки.

Пізніше (1955 р.) мати Параска Гаврилівна Синєпол шукатиме сина у зверненні до генерального прокурора СРСР, де з її листа встановлено, що І.І. Синєпол до 1937 р. працював у Харкові професором народної освіти при Раді народних комісарів. А із заяви доньки Діамари з'ясовано, що І.І. Синєпол був учителем, а потім директором школи, викладав історію педагогіки в Харківському педагогічному інституті.

Внесок І.І. Синєпола щодо науково-педагогічної діяльності кафедри педагогіки, так і всього педагогічного вишу є незаперечним. На основі архівних матеріалів ХНПУ з'ясовано, що І.І. Синєпол неодну-

разово й одноосібно виконував обов'язки директора інституту, що значно розширювало межі його повноважень як завідувача кафедри педагогіки та заступника директора з навчальної роботи; був головою комісії з перевірки навчальних планів і програм із соціально-економічних дисциплін і педагогіки, яка регулярно збиралася в кабінеті директора інституту для розгляду матеріалів.

З початку 1930-х років під впливом політики сталінізації змінюється, як відомо, характер педагогічного процесу в бік політизації й ідеологізації. Перш за все, починається критика педологічного впливу на теорію й практику колективного виховання. У резолюції тимчасово виконуючого обов'язки директора ХДПІ І.І. Синєпола щодо закриття кафедри педології на підставі постанови ЦК ВКП/б/ «Про педологічні викривлення в системі наркомосів» зазначено: викладання курсу педології на педагогічному факультеті, що передбачено стабільним навчальним планом НКО, скасувати; навчальній частині розробити проект навчального плану для педфаку й подати на затвердження до НКО (разом із тим перед НКО було поставлено питання про профіль спеціальностей, що його готує педагогічний факультет); кафедру педології й кабінет при ній ліквідувати, а обладнання кабінету передати кабінетам педагогіки й психології.

Крім того, кафедрі педагогіки й психології було доручено підготувати до початку навчального року ряд доповідей для студентів і статей до газети інституту, у яких розкритикувати лженаукову літературу, настанови, підручники, практику, педологічні роботи. Кафедрі педагогіки слід було скласти також рецензію на підручник педагогіки М. Пістрака, у якій подати критику всіх неправильних даних педології та посилань на її висновки.

Аналізуючи адміністративну роботу І.І. Синєпола, вважаємо за необхідне відзначити його відповідальність за роботу всіх кафедр як структурних ланок ВПНЗ, покладену на нього директором інституту Л.Д. Смирновою: «Особиста перевірка

мною протоколів засідань кафедр довела, що ці протоколи знаходяться цілком у неохайному вигляді, а окремі кафедри зовсім не мають жодного протоколу засідань» [3]. У зв'язку з таким неорганізованим станом роботи кафедр інституту керівникам кафедр було запропоновано «покласти край цьому безладдю у справі оформлення протоколів і несвоєчасної подачі їх у навчальну частину»; подавати відомості про дні засідань кафедр із забезпеченням їхньої систематичної роботи й засідання не менше двох разів на місяць; здавати протоколи засідань у навчальну частину не пізніше як на третій день після засідання, копії протоколів подавати в деканат; секретарям кафедр було заборонено тримати протоколи засідань на дому або при собі.

Єдиною методологією для розробки проблем педагогіки у 30-х роках ХХ сторіччя було визнано марксистсько-ленінське вчення, зокрема положення про класовий характер виховання, про зв'язок школи з політикою, про що свідчать наукові роботи І.І. Синєпола. Так, у статті «З підсумків роботи школи Харківської області» вказано, що школа значно осунулася вперед на всіх ділянках своєї роботи. Учений доводить незадовільний рівень знань молодих педагогів, зниження вимог до учнів, недосконалу методику проведення уроку як форми навчання. Серед позитивних зрушень І.І. Синєпол виокремлює організацію шкільного дозвілля, учнівської самодіяльності, позашкільної роботи й перерв (проводяться ігри, живі газети, шаради, загадки, що їх розробляють різні групи по черзі); політехнізацію школи, зв'язок теоретичного й практичного вивчення основних галузей виробництва; елементи драматизації уроку, художнє читання без учителя, радіо, кіно; урахування інтересів дітей («запитів дитинства»); індивідуальну роботу з учнями, які відстають у навчанні.

У ході вивчення архівних справ СБУ Харківської області з'ясовано, що 12 серпня 1937 р. заступник директора ХДПІ, завідувач кафедри педагогіки І.І. Синєпол

був заарештований як «активний учасник української націоналістичної терористичної організації проти радянської влади за відокремлення України від Радянського союзу; організатор терористичних актів проти представників партії і влади, зокрема керівника компартії України в 30-ті роки ХХ сторіччя С.В. Косіора» [2].

І.І. Синєпол цілковито визнав свою провину. Йому було висунуто звинувачення стосовно поганої організації роботи ЗВО, що викликало обурення студентсько-викладацького складу інституту проти влади й адміністрації навчального закладу. Директора ХДПІ Л.Д. Смирнову було звільнено й позбавлено партквитка, а її заступнику І.І. Синєполу 26 жовтня 1937 року було оголошено найвищу міру покарання — розстріл із конфіскацією майна. Вирок приведено у виконання 27 жовтня в м. Києві.

Із листопада 1937 р. на посаді директора Харківського педагогічного інституту була затверджена Є.В. Шачнева, яка виявила неабиякі педагогічні й організаторські здібності. Своїм ентузіазмом, наполегливістю, завзятістю вона надихала викладачів і студентів закладу на плідну наукову роботу. Із цього ж року по 1939 рік знову виконував обов'язки завідувача кафедри педагогіки Степан Андрійович Литвинов (1898–1982). Саме в цей час відбулося його становлення як управлінця.

Собистість С.А. Литвинова znana в історії сучасної педагогічної школи, досліджувана науковцями, стала предметом дисертаційного дослідження Г.В. Лесик [7; 11]. Доктор педагогічних наук, професор, відомий учений, педагог, заслужений діяч вищої школи УРСР С.А. Литвинов народився в с. Чурсино Корочанського повіту Курської губернії в родині залізничника. У 1912 р. закінчив двокласну залізничну школу, 1916 р. — Казанську вчительську семінарію, після закінчення якої працював учителем початкової залізничної школи ст. Синельникове, а в 1922 р. — школи-семирічки ст. Люботин Південної залізниці під Хар-

ковом. Упродовж 1922–1926 рр. навчався в ХІНО на факультеті соціального виховання (шкільний відділ). У 1930 р. закінчив аспірантуру в УНДІПі Харкова.

С.А. Литвинов був науковим співробітником відділу методики діяльності учнівських громадських організацій і педагогічної соціології УНДІПу за часів його харківського періоду, де розглядалися питання піонерської, комсомольської й позакласної роботи [12]. Упродовж 1928 — 1932 років надрукував свої перші роботи «Антирождественская работа юных безбожников», «Уголок юного безбожника», «Антирелигиозные заметки вожакого», «Юный безбожник против религиозных праздников», «Группа юных безбожников», «Религия и сказка», «Работа кружка юных безбожников», «Антирелигиозное воспитание наших малышей», «За антирелигиозное виховання дітей», у яких викрив сутність сектантства, релігійних забобонів, розглядав питання громадського виховання учнівської молоді. Виступав проти проявів ідеалізму в педагогіці, відстоював матеріалістичний характер навчально-виховного процесу, розглядав питання естетичного виховання школярів.

Крім того, С.А. Литвинов працював асистентом кафедри педагогіки (1929–1930) ХІНО, викладачем Усеукраїнського ІНО ім. М.О. Скрипника (1930–1934). Із часу створення Харківського державного педагогічного інституту (1933) працював професором педагогіки на кафедрі педагогіки (наказ по ХДПІ № 74 від 5.09.33 р.), у скрутні репресивні часи двічі (1933 — 1934 н.р. згідно з наказом по ХДПІ №91 від 23.10.33 р. і впродовж 1937–1939 рр.) виконував обов'язки завідувача кафедри педагогіки, був заступником директора з наукової роботи (наказ по ХДПІ № 71 від 1.03.1938 р.), керівником редакційної ради при науково-навчальній частині (наказ по ХДПІ №131 від 14.04.1939 р.), членом редколегії, відповідальним редактором із педагогічних дисциплін (наказ по ХДПІ №121 від 29.03.39 р.). Був членом створеної 11 червня 1938 р. ради інституту (наказ по ХДПІ №259 від 21.09.1939 р.), керу-

вав екзаменаційною комісією з педагогіки та історії педагогіки, роботою аспірантів, зокрема Л.Ф. Юхимець та А.Л. Черних, які згодом поповнили штат кафедри [4; 5; 8, с.1 (зворот); 8].

Відомо, що з 1936 р. в педагогічних інститутах активно впроваджується наукова робота, біля витоків якої в ХДПІ стояв саме С.А. Литвинов як організатор наукових сесій. За дорученням Наркомата просвіти України кафедра педагогіки під керівництвом С.А. Литвинова розробила розділ «Загальні основи педагогіки» підручника «Педагогіка» за редакцією С.Х. Чавдарова [10]. Крім того, під його супроводом кафедра і весь інститут тісно співпрацювали з УНДІПом, про що свідчать численні відрядження С.А. Литвинова до Києва, зокрема останні з них з 19 по 23 березня 1939 р., 31 жовтня 1939 р. тощо [6, с. 74].

У зв'язку з призначенням НКО №5721 від 3 листопада 1939 р. С.А. Литвинова замдиректором з навчально-наукової частини Київського педагогічного інституту 25 листопада 1939 р. його було звільнено з посади замдиректора з навчально-наукової частини ХДПІ.

О тже, з 1939 р. С.А. Литвинов працював у Київському державному педагогічному інституті на посаді заступника директора інституту з навчально-наукової частини, доцента кафедри педагогіки, а впродовж 1956 — 1968 рр. — завідувача кафедри загальної педагогіки. Понад 50 років С.А. Литвинов присвятив викладанню курсу історії педагогіки в педагогічних інститутах України. Брав участь у роботі республіканської наради з питань педагогічної науки, зокрема в 1959–1960 н.р. виступав з доповіддю «Зв'язок школи з життям в історії вітчизняної педагогіки» (статтю вміщено в журналі «Радянська школа» №3 за 1960 р.). Як історик педагогіки, ретельно досліджував внесок видатних педагогів у розвиток вітчизняної науки.

Дослідницьку роботу з історії педагогічної науки та народної освіти С.А. Литвинов здійснював поряд з відомими іс-

ториками педагогіки С.О. Ананьїним, М.О. Григор'євим, М.М. Грищенком, А.І. Зільберштейном, М.П. Ніжинським, Я.П. Ряппо, І.Б. Селіхановичем, В.З. Смалем, С.Х. Чавдаровим та ін. Разом із Н.Ф. Даденковим працював над підручниками та навчальними посібниками з історії педагогіки для педагогічних вишів.

В цілому С.А. Литвинову належить близько 200 наукових праць із педагогіки та історії педагогіки. Учений брав участь у підготовці монографії «Народное образование и педагогическая наука в Украинской ССР 1917–1967 гг.». За його редакцією надруковані «Хрестоматія по истории течественной педагогика» (1959), «Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки» (1961), посібник для студентів і викладачів педагогічних інститутів, учителів і вихователів шкіл-інтернатів «Методика воспитательной работы в школе-интернате» (1963), збірник статей «Вища і середня педагогічна освіта» (1969). У 1967 р. вийшла його наукова праця «Педагогика и жизнь», у якій подано аналіз педагогічних поглядів Г.С. Сковороди, Я.А. Коменського, А.С. Макарєнка, Н.К. Крупської, визначено загальні шляхи використання їхніх ідей, порад, практичних рекомендацій та ін.

За вагомий внесок у розвиток вітчизни та педагогічної думки С.А. Литвинов нагороджений медаллю «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1940–1945» (1945), Орденом Трудового Червоного Прапора (1953), медаллю «20 років перемоги у Великій Вітчизняній війні» (1967), медаллю Н.К. Крупської та медаллю «За доблестный труд в ознаменованіе 100-летия со дня рождения В.И. Ленина» (1970), грамотою Міністерства освіти УРСР [8; 11, с.37], удостоєний звання «Заслужений працівник вищої школи УРСР» (1975).

Таким чином, аналіз архівних документів засвідчив розвиток ідей Г. Сковороди в життєдіяльності очільників кафедри педагогіки ХДПІ (30-ті роки ХХ ст.), які сприяли вдосконаленню педагогічної науки, становленню кафедральних тра-

дицій. Визначено, що діяльність очільників кафедри педагогіки є показовим фактором роботи ЗВО, що опосередкована умовами та реаліями часу, у який ці завідувачі жили й працювали. Соціальне становище, громадська позиція, рівень освіти завідувачів кафедри педагогіки безпосередньо впливали на якість науково-педагогічної діяльності цих кафедр.

Література

1. Башкір О.І., Золотухіна С.Т. Т.П. Гарбуз, І.І. Синепол: педагоги, реабілітовані історією // *Education and Pedagogica Sciences*. 2016. № 1 (164). 78с.
2. *Архів СБУ* Харківської області. Спр. 45326 «По обвиненію Синєпола Івана Івановича». 68 арк.
3. *Архів* Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Ф. Р-4293. Оп.1. Од. зб. 3 «Накази по інституту». 174 арк.
4. *Архів* Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Ф. Р-4293. Оп. 1. Од. зб. 24 «Накази по ХДПІ від 1.08.1938 — 31.12.1938». 44 арк.
5. *Архів* Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди Ф. Р-4293. Оп.1. Од.зб.23 «Накази по ХДПІ від 2 січня 1938 — 31 липня 1938». 39 арк.
6. *Архів* Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Ф. Р-4293. Оп.1. Од. зб. 50 «Накази по ХДПІ». 98 с.
7. Бондар Л. Життя і науково-педагогічна діяльність С.А. Литвинова // *Педагогічна газета*. 2008. Жовтень. №10 (171).
8. *Державний архів м. Києва*. Ф. Р-346. Оп.5. Спр.237 «Личное дело доктора педагогических наук, профессора Литвинова Степана Андреевича». арк. 148.
9. *Державний архів* Харківської області. Ф. Р-4293. Оп.1. Спр.61 «Стенограмма заседания ученого совета института за 1939 г.». 57 арк.
10. *Державний архів* Харківської області. Ф. Р-4293. Оп 1. Спр.58 «Стенограма

засідання ради педагогічного інституту від 25 березня 1939 року. 36 арк.

11. *Майборода В.К., Лесик Г.В.* Степан Андрійович Литвинов: учитель, вчений, інтелігент : монографія. Луганськ : Вид-во СНУ імені В. Даля, 2011. 220 с.

12. *Научно-исследовательский институт педагогической Украинской ССР (1926–1976).* Київ : Вища шк., 1976.

13. *Об учреждении* в университетах особой кафедры педагоги // Сборник распоряжений по Министерству народного просвещения. СПб., 1867. Т. 3 : (1850–1864). С. 1225–1226.

14. *Резник С.Д.* Управление кафедрой : ученик ; 2-е изд., перераб. и доп. Москва : ИНФРА-М, 2005. 635с.

15. *Сковорода Г.* Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. Київ, 1983. 539 с.

16. *Типовий статут вищого навчального закладу* // Збірник наказів народного комісаріату освіти. 1938. №32. С. 2–9

17. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 6/III. Спр. 4579 «Матеріали про роботу науководслідчих кафедр ХІНО». 479 арк.

18. ЦДАВО України. Ф. 166. Опис 12. Спр.1446 «Гарбуз Терентій Павлович». 32 арк.

05.07.2019

